

21. ПСЗРИ. – Собр. 3. – Спб.: Тип., II отделения Собственной Его Высочества Канцелярии, 1908. – Т. 25. – ст. 550б.
22. ПСЗРИ. – Собр. 1. – Спб.: Тип., II отделения Собственной Его Высочества Канцелярии, 1830. – Т. 34. – №2710б. – С. 814-834.
23. ПСЗРИ. – Собр. 1. – Спб.: Тип., II отделения Собственной Его Высочества Канцелярии, 1830, Т. 37. – №.28189. – С. 113-119.
24. ПСЗРИ. – Собр. 1. – Спб.: Тип., II отделения Собственной Его Высочества Канцелярии, 1830. – Т. 25. – №18892. – С. 589.
25. ПСЗРИ. – Собр. 2. – Спб.: Тип., II отделения Собственной Его Высочества Канцелярии, 1830, Т. 1. – №.593. – С.1000-1002.
26. ПСЗРИ. – Собр. 2. – Спб.: Тип., II отделения Собственной Его Высочества Канцелярии, 1830, Т. 1. – №.726. – С. 1273-1274.

Зваричук Е.О. ОСОБЕННОСТИ ГОСУДАРСТВЕННО-ПРАВОВОЙ ПОЛИТИКИ РУССКОГО САМОДЕРЖАВИЯ ОТНОСИТЕЛЬНО РИМО-КАТОЛИЧЕСКОЙ ЦЕРКВИ НА ПРАВОБЕРЕЖНОЙ УКРАИНЕ В КОНЦЕ XVIII – В ПЕРВОЙ ТРЕТИ XIX СТ.

В статье проанализировано особенности государственно-правовой политики русской власти относительно Римско-Католической церкви, характеризованы центральные законодательные акты, принятые в конце XVIII – на протяжении первой трети XIX вв., а также направление на уменьшение влияния римско-католических священников на местное население.

Ключевые слова: римско-католическая церковь, канонизм, епархия, клир, российский царат.

Zvarichuk E.O. FEATURES Of GOSUDARSTVENNO-PRAVOVOY POLICY Of RUSSIAN AUTOCRACY IN RELATION TO RИМО-CATHOLIC CHURCH ON RIGHT-BANK UKRAINE At The End Of XVIII – In FIRST THIRD HИH ST.

In the article the features of gosudarstvenno-pravovoy policy of Russian power are analysed in relation to the Rimsko-katolicheskoy church, harakterizirovani central legislative acts accepted at the end of HVIII – during the first third HИH vv., and also direction on reduction of influencing of rimsko-katolicheskikh priests on the local population.

Keywords: rиmo-catholic church, kanonizm, diocese, klir, Russian tsarat.

УДК 94(477) «18/19»:371

А.М. Гуз

ЕВОЛЮЦІЯ ШКІЛЬНОЇ ПРАВОВОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XIX – XX СТ.

В статті досліджено еволюцію шкільної правової освіти в Україні в контексті розвитку середньої освіти

Ключові слова: патріарх, правова освіта, репресії, університет.

Сучасна українська шкільна правова освіта є продуктом тривалого й неоднозначного процесу розвитку. Це зумовлено складним характером державно-правового будівництва на Україні й особливостями її суспільно-політичного устрою на тому чи іншому етапі.

На першому етапі головними осередками правової освіти в Україні були юридичні факультети університетів [1]. Одні з цих університетів виникли і діяли тривалий час на землях України, які входили до складу Російської імперії (Харківський – 1805 р., Київський – 1834 р. і Новоросійський (Одеський) – 1865 р.), а інші (Львівський – 1661 р. і Чернівецький – 1875 р.) – на українських територіях, якими володіли Польща, Австро-Угорщина чи Румунія [2]. За відсутності суверенної державності на Україні правова освіта в університетах розвивалася загалом у тих же організаційних формах і на тих же правових засадах, що й в університетах Росії та інших країн.

Патріархом українських університетів був і залишається Львівський університет. Це один з найстаріших університетів у всій Східній Європі. У складі цього університету із самого початку його утворення був і юридичний факультет. Отже, можна вважати, що саме із заснування Львівського університету веде свій початок українська правова освіта. Юридичні

.....
факультети мали також Харківський, Київський і Новоросійський університети. Звичайно, про правову освіту населення України у XIX столітті говорити навряд чи можна. Адже у Російській імперії заборонялася навіть рідна мова.

Проблеми шкільної правової освіти почали досліджувати ще у другій половині XIX – на початку XX ст. Оскільки українські землі входили до складу Російської імперії, то ці дослідження проводилися у контексті права всіх громадян на освіту, освіту рідною мовою тощо. Їх здійснювали безпосередні учасники навчального процесу школи, тобто учителі та громадські діячі того часу. Дуже часто це поєднувалося в одній особі.

Історіографія дослідження зазначеної проблеми представлена історико-педагогічними поглядами відомих українських громадських діячів і педагогів. Історичний екскурс у досліджувані нами аспекти шкільної правової освіти показує, що українські національні ідеї щодо права на освіту, зокрема, містить спадщина Т. Г. Шевченка. Взірцем правозахисної діяльності небезпідставно вважається Леся Українка, яка стверджувала, що «найбільш вільною державою можна вважати таку, де люди мають всі людські та суспільні права, які тільки встановлені у світі».

Літературно-філософському осмисленню права нації на мову, культуру в контексті боротьби за народну школу, з якої згодом визріла ідея національної школи, присвятили свої твори Г. С. Сковорода, Г. Ф. Квітка-Основ'яненко, П. О. Куліш, М. П. Драгоманов І. Я. Франко, М. М. Коцюбинський та інші.

Аналіз історико-педагогічного доробку Б. Д. Грінченка дозволяє виділити такі найфундаментальніші його ідеї, що безпосередньо віддзеркалюють і зміст правової освіти. По-перше, розроблена ним концепція національно-патріотичного виховання містить оригінальні підходи до формування рис громадянина, які він в активній практичній діяльності керівника київської «Просвіти» намагався втілити в життя. По-друге, важко переоцінити і сьогодні доробок Б. Д. Грінченка у розробці правових засад української системи освіти та громадсько-правового виховання учнівської молоді. По-третє, як редактор впливового видання «Громадська думка» (пізніше «Рада»), він наполегливо сприяв формуванню активної громадянської позиції народних учителів в Україні [3].

На важливість формування правових та моральних цінностей у молоді вказували в своїх працях прогресивні українські діячі Г. Г. Ващенко, Ю. Дзерович, О. В. Духнович, М. О. Корф, І. І. Огієнко, П. Д. Юркевич та інші [4].

Узагальнення деяких історико-педагогічних аспектів проблеми змісту правової освіти особистості актуалізує доробок у цьому плані С. Ф. Русової [5].

У часи Української національно-демократичної революції 1917-1920 рр. уряди Центральної ради, Української держави П. Скоропадського та Директорії також приділяли увагу будівництву нової української загальноосвітньої школи [6]. На початку квітня 1917 р. у м. Києві відбувся I-й Всеукраїнській учительській з'їзд, який запропонував центральній Раді створити Головну українську шкільну раду [7]. Центральна Рада відреагувала на ці пропозиції й створила шкільну комісію, до складу якої увійшла вся рада Всеукраїнського товариства шкільної освіти. У червні 1917 року на базі цієї комісії була створена Генеральна шкільна рада при Генеральному секретаріаті освіти. Ця комісія і працювала над розробкою плану єдиної школи в Україні, проект якої був схвалений II-м Всеукраїнським учительським з'їздом [7, с. 469-470]. Крім того, ще 15-20 грудня 1917 року в м. Києві відбулася нарада земських і міських діячів у справі організації народної освіти в Україні. Вона проходила під керівництвом Генсекретарства освіти і мистецтва УНР. На цьому зібранні було схвалено план реорганізації управління освітньою сферою. На цій нараді обговорювалися питання формування демократичних засад в управлінні шкільними закладами, ролі у цій справі народних учителів.

У період діяльності Міністерства освіти й мистецтв Української держави питання загальноосвітньої школи також були дуже актуальні, адже реформування стосувалися й цієї галузі. У травні 1918 р. відбулася нарада представників земств, міст і Міністерства народної освіти. Ця нарада обговорила питання запровадження в Україні єдиної школи. Також міністерством освіти й мистецтв на чолі з М. П. Василенком робилася спроба вироблення нового плану шкільного управління [8]. Значимо, що важливу роль в освітньому житті цього періоду відігравали відомі українські педагоги: А. І. Лещенко, О. Ф. Музиченко, с. Ф. Русова, П. І. Холодний. Особливо варто відзначити освітню діяльність С. О. Сірополка [7].

З приходом до влади Директорії й відновленням Української Народної Республіки Міністерство народної освіти, очолюване А. В. Крушельницьким, продовжило роботу в напрямку національного шкільного будівництва [9].

У цей же період уряди чимало уваги приділяли й українізації загальноосвітніх шкіл [10].

Отже, реформа середньої освіти в УНР проводилася з урахуванням досягнень прогресивної тогочасної вітчизняної та зарубіжної педагогічної думки й базувалася на підвалинах будівництва незалежної Української держави.

Після невдалої боротьби за національну державу в 1917–1920 рр. і встановлення більшовицької диктатури розпочався новий етап українського радянського державотворення. Зміни проводилися і в освітній галузі. У грудні 1917 року у м. Харкові було проголошено радянську владу. Радянський уряд доручив займатися освітою Секретаріату народної освіти, який у січні 1918 р. був реорганізований у Народний комісаріат освіти [11]. На місцях діяли волосні, повітові та губернські відділи народної освіти. Секретаріат запровадив в усіх школах виборність керівних посад. Шляхи перебудови народної освіти висвітлювалися у «Віснику Української Народної Республіки» [12]. 25 січня 1919 р. Робітничо-селянський уряд України задекларував державну політику в галузі народної освіти. Зокрема, створення єдиної трудової школи, відкриття доступу робітникам і селянам до вищої та спеціальної освіти, організація народних університетів, запровадження навчання у школах рідною мовою і знищення будь-якого національного гніту [13]. 22 січня 1919 р. урядовим декретом церква була відокремлена від держави і школи. 25 січня 1919 р. уряд видав Декрет «Про передачу всіх навчальних закладів у відання відділу освіти». У 1919–1920 рр. було прийнято ще низку важливих нормативних актів держави, направлених на шкільне будівництво в радянській Україні [11].

У 1922 р. відносини в галузі організації і розвитку освіти на Україні одержали нормативне закріплення у формі Кодексу законів про народну освіту УРСР [14]. Відповідно до нього головним завданням професійної освіти була визначена підготовка всіх видів кваліфікованої робочої сили, необхідної для відновлення народного господарства й державного будівництва. Кодексом визначалося три типи професійної освіти: професійна школа, технікум, інститут. Управління розвитком освіти у республіці покладалося на Народний комісаріат освіти УРСР, який був також зобов'язаний організовувати і спрямовувати наукову діяльність у республіці. Безпосередньо ці функції покладалися на Науковий комітет комісаріату.

Наприкінці 20-х рр – на початку 30-х рр. ХХ ст. накреслилася тенденція до збільшення загальноосвітніх закладів, з'являються професійні загальноосвітні навчальні заклади, потреба у яких викликана індустріалізацією та колективізацією. У ці ж роки була розгорнута боротьба з ліквідації неписьменності в Україні. У такий спосіб були створені умови для переходу повсюдно до загальної початкової освіти і впровадження неповної середньої освіти. Однак усі ці зміни велися у процесі зміцнення тоталітарного режиму, який заважав вільному розвитку української школи.

Командно-адміністративна система пожинала наслідки негативного ставлення до правової освіти, допущених помилок і прорахунків у її організації. Певне прозріння прийшло тільки в середині 30-х рр. ХХ ст. 5 березня 1935 р. було прийнято постанову ЦВК і РНК СРСР «Про заходи щодо розгортання і поліпшення правової освіти». Відповідно до цієї Постанови та з метою поліпшення справи підготовки кадрів для органів суду, прокуратури, слідства, держарбітражу, а також юридичних працівників для народного господарства передбачалося створити у Москві Всесоюзну правову академію при ЦВК СРСР із дворічним терміном навчання, розширити мережу вищих юридичних навчальних закладів, організувати середні юридичні школи з річним терміном навчання і шестимісячні курси перепідготовки працівників правоохоронних органів у республіках [15].

Було вжито і заходів щодо розширення середньої юридичної освіти в Україні. З 1935 р. розпочали діяльність річні, а потім дворічні юридичні школи у Києві, Харкові, Дніпропетровську й Одесі. Керував їхньою роботою Народний комісаріат юстиції УРСР. Ці школи деякий час діяли на Україні і після Великої Вітчизняної війни.

У другій половині 20-х – до кінця 30-х років ХХ ст. на території України розгорнула свою роботу радянська репресивна машина. Партія більшовиків і її каральні органи, нехтуючи правом утверджували тоталітарний режим [16]. В Україні репресивну політику щодо національної освіти і науки здійснювала ВКП(б) [17].

Репресії стосувалися усіх галузей радянського життя, не минули вони й освіти, а також української педагогічної інтелігенції [18]. Жертвами політичних репресій стали й українські педагоги, що у свою чергу завадило прогресивному розвитку шкільної освіти [19].

Отже, з кінця 20-х років – до кінця 30-х років ХХ ст. українська школа зазнала серйозних втрат від радянського тоталітарного режиму. Ці втрати стосувалися як науковців-педагогів, так і змісту шкільної освіти.

По закінченні війни разом з відбудовою народного господарства розпочалася відбудова правової освіти в Україні. Відповідно до Постанови ЦК ВКП (б) «Про розширення і поліпшення юридичної освіти в країні» від 5 жовтня 1946 р., зокрема передбачалося збільшити з 1947 р. контингент прийому студентів на перші курси юридичних факультетів університетів і юридичних інститутів, відкрити нові юридичні вищі і середні спеціальні навчальні заклади, забезпечити підготовку й видання підручників за галузями юридичної науки, збільшити прийом до аспірантури з питань права, організувати річні вищі курси вдосконалення кваліфікації юристів тощо.

Спостерігаємо, що на цьому етапі становлення правової освіти держава не приділяла особливого значення шкільній правовій освіті. Цей напрям освіти розвивався у зв'язку з необхідністю забезпечення народного господарства фахівцями-юристами із середньою та вищою освітою. Про викладання правознавства у школах не йшлося, очевидно, насамперед тому, що саме у ці роки зміцнюється тоталітарна система в державі. Остання була не зацікавлена в поширенні правових знань серед широких верств населення.

Водночас зазначимо, що у 40-50 рр. ХХ ст. розширюється мережа шкільної освіти, контингент учнів, педагогічних кадрів, матеріальна база. У цей період у радянській Україні запроваджена загальна початкова освіта.

У 50-60-х рр. ХХ ст. завданням шкільної освіти було впровадження обов'язкової семирічної (восьмирічної освіти) у сільській місцевості й десятирічної освіти у місті й до 1970 р. перейти до загальної середньої освіти в країні. У цей же час багато уваги приділяється зв'язку школи з виробництвом. Важливе значення для загальної середньої освіти цього періоду стало прийняття у 1973 році Верховною радою СРСР «Основ законодавства СРСР і союзних республік про народну освіту» [20]. У подальші роки принцип трудового виховання в загальноосвітній школі був переважаючим в Україні.

У 70-ті рр. ХХ ст. головними недоліками правової освіти також були вади якісного характеру. Загалом спостерігалось поступове збільшення кількості студентів і викладачів у юридичних вищих і середніх спеціальних навчальних закладах республіки, видавалися нові підручники й навчальні посібники. Усе ж у якості підготовки студентів для практичної роботи істотних зрушень не відбулося. В управлінні цими закладами процвітав формалізм, навчальний процес був надто політизований і ідеологізований [21]. Єдиним важливим кроком держави середини 70-х рр. стало введення у структуру шкільної програми курсу «Основи радянської держави та права», який був покликаний не формувати правові знання й уміння, а лише ознайомити учнів із соціалістичним способом життя та господарювання.

Необхідно зазначити, що одразу після розпаду СРСР у 1991 р. і його політичної системи перед українським суспільством постала проблема створення нової правової системи. Це безпосередньо стало причиною переопрацювання теоретичної та навчально-методичної бази викладання правознавства у школі. Першочерговою на той час стала проблема методичного забезпечення навчального процесу викладання правознавства у школі, ознайомлення учнів з нормативно-правовою базою, що постійно стрімко оновлювалась, адже певний час навчання велося за застарілою програмою. Однак уже за часів незалежності в Україні зроблено чимало науково-обґрунтованих пропозицій щодо зміни застарілої системи викладання правознавства у школі, зокрема, у 9 класі.

У період перебудови в СРСР й УРСР дуже поживався рух різноманітних громадських організацій, активно створюються партії, правозахисні організації, які піддають серйозній критиці радянський лад і тоталітарну радянську державу.

У зв'язку із розвитком правозахисного руху у другій половині 80-х рр. ХХ ст. в СРСР важливу роль у розвитку правової освіти починають відігравати правові громадські організації. Вони виступали з пропозиціями щодо зміни правової освіти в Україні, зокрема і шкільної.

Так істотну допомогу Міністерству освіти України у підготовці юридичних кадрів і становлення правової освіти почала надавати утворена в 1989 р. Українська Асоціація

викладачів права [22]. Дедалі помітнішою у справі розвитку юридичної науки й шкільної правової освіти стала діяльність створеної у 1991 р. Спілки юристів України [23].

Так, зокрема, на початку 90-х рр. ХХ ст. за безпосередньої участі фахівців Спілки юристів України (СЮУ) проводилися «круглі столи», де обговорювалися актуальні проблемні питання, що стосувалися різних галузей права. На цих наукових форумах обговорювалися питання організації правової освіти населення, розробки для кожної категорії населення приблизних навчально-тематичних планів правового навчання. Розроблялися програми і для школярів. На початок 90-х ХХ ст. у школах навчальну дисципліну «Правознавство» вивчали лише у 9 класі, коли школярам у середньому було по 14-15 років, однак, на думку науковців-правників Спілки юристів України, елементарні знання до цього віку вони вже повинні мати. Окрім того, програмний курс не був обов'язковим для вивчення в усіх українських школах, тому вони висували тезу про доцільність уже з 10 років, тобто з 5 класу, надавати дітям необхідні знання про право. І вивчати курс «Правознавство» не один рік, як було передбачено діючими на той час шкільними програмами, а сім років [24].

Найдієвішим органом, який співпрацював із СЮУ у цьому напрямі, була Всеукраїнська міжвідомчо-координаційна методична рада з питань правової освіти населення [25]. Важливо згадати й Українську правничу фундацію (УПФ) [26]. Остання, починаючи з моменту створення з травня 1992 р., активно сприяла становленню шкільної правової освіти в Україні. Так у межах Освітньої програми «Конституція України» у 1997 р. Українська правнича фундація видрукувала і поширила у школах один мільйон примірників тексту Конституції України і Конституції в малюнках для учнів початкових шкіл.

У 1998–1999 рр. УПФ проводила інші правоосвітні заходи для середніх шкіл [27]. Вони були присвячені питанням викладання у середній школі курсу «Основи правознавства» [26].

У напрямі реалізації Програми «Український центр прав людини» УПФ було створено спеціальний навчальний курс «Права людини», який був схвалений Міністерством освіти України і почав із середини 90-х р. факультативно викладатися у 10–11 класах середніх загальноосвітніх навчальних закладів України [26].

Крім громадських правничих організацій, до процесу створення нової системи шкільної правової освіти долучилися й Міністерство освіти України, Міністерство внутрішніх справ України, Міністерство юстиції України.

Так у червні 1993 р. відбулася спільна Колегія Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства освіти України, Міністерства України у справах молоді і спорту, на якій розглянуто стан роботи органів МВС, освіти у справах молоді і спорту із запобігання злочинам і правопорушенням неповнолітніх [28, арк. 225-228]. Ця Колегія зібралася у зв'язку зі збільшенням правопорушень підлітками. Адже у 1992 р. підлітками було скоєно 34,9 тис. злочинів, що на 21,3 % більше ніж у 1991 р. [28, арк. 229]. З огляду на вищезазначене, нам видається цікавим рішення цієї Колегії, яке було направлене на поліпшення правової освіти у країні. Зокрема ішлося про необхідність посилення правовиховної роботи учнівської молоді. Пропонувалося у навчальних планах загальноосвітніх шкіл, починаючи з 1993-1994 навчального року, передбачити збільшення кількості годин для викладання правознавства, окрім того, зарахувати правознавство до обов'язкових дисциплін навчального плану (державний компонент) загальноосвітніх шкіл і професійних навчальних закладів [28, арк. 225]. Крім того, рекомендовано було сприяти включенню до навчальних планів за рахунок шкільного компоненту факультативів, курсів правового спрямування [28, арк. 225].

У загальноосвітніх школах I–III ступенів МОН України лише з 1995 р. для обов'язкового викладання було запроваджено курс «Основи правознавства», який став фундаментом для створення системи шкільної правової освіти [29].

У 2001 р. цей навчальний курс було доповнено низкою положень, насамперед у напрямі подальшої адаптації навчального курсу до вікових особливостей учнів і тих політичних змін, які сталися у країні [30]. Зміни торкнулися насамперед збільшення годин на вивчення предмета в 9-му класі загальноосвітніх шкіл, гімназій і ліцеїв до 51 год (1,5 год на тиждень). Крім того, у новій редакції курсу було враховано зміни в освітній політиці держави, ті реформи, які відбулися в тогочасній українській школі, а також розвиток державно-правових інститутів після прийняття Конституції України [31].

Отже, із середини 90-х рр. ХХ ст. у загальноосвітніх навчальних закладах обов'язковим став курс «Основи правознавства», який був фундаментом для створення системи шкільної правової освіти. Він спрямований на формування в учнів необхідних знань і навичок для

активної, свідомої участі в процесі життєдіяльності соціуму, для спілкування з різноманітними інституціями суспільства та держави.

Водночас, зазначимо, що еволюція шкільної правової освіти в Україні у другій половині XIX–XX ст. зумовлена ступенем і характером розвитку українського суспільства та державності у конкретній історичній ситуації. До проголошення незалежності України проблемам шкільної правової освіти на її території не приділяли великого значення. Тільки створені у другій половині 80-х рр. XX ст. правозахисні організації порушують питання стосовно недотримання прав і свобод у тоталітарній державі, і, як наслідок цього, відсутності системи правової освіти, зокрема і шкільної. Уже після проголошення України новоствореними правничими громадськими організаціями, органами державної влади розпочато будівництво нової шкільної правової освіти України.

У становлення нової системи шкільної правової освіти в 1990-х рр. XX ст. значний внесок зробили громадські правничі організації, Міністерство освіти України, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерство юстиції України.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Сторова О. В. Проблеми розвитку юридичної освіти у вітчизняних університетах (1863–1917 рр.) // Історіографічні та джерелознавчі проблеми історії України: Міжпредметний простір історії ідей у вітчизняній науці. (Міжвуз. зб. наук. праць). – Дніпропетровськ, 2004. – С. 94–99.
2. Сторова О. В.: Юридична наука України в період дії університетського Статуту 1863 р. // Україна модерна і сучасна (історія, історіографія та джерелознавство) : Мат. наук. читань, присвячених 60-річному ювілею проф. Г. К. Швидько. – Дніпропетровськ, 2004. – С. 92–105.
3. Кічук Я. В. Динаміка змісту правової освіти учнівської молоді: деякі історико-педагогічні аспекти // Науковий вісник Чернівецького університету. – Чернівці, 2003. – Вип. 176. – С. 49–53.
4. Варенко В. М. Вивчення творчості українських письменників XIX - початку XX століття як засіб формування християнських моральних цінностей у старшокласників // Автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.02. – К., 2005. – С. 3-4.
5. Русова С. Ф. Нова школа соціального виховання // Український освітній журнал. – 1994. – № 1. – С. 11.
6. Завальнюк О. М., Телячий Ю. Будівництво української загальноосвітньої школи в роки національно-демократичної революції (1917-1920): Історичний нарис. – Кам'янець-Подільський, 2001. – С. 10-17.
7. Сірополко С. О. Історія освіти в Україні. – К.: Наук. думка, 2001. – С. 468.
8. Завальнюк О. М. Історія Кам'янець-Подільського державного українського університету в іменах (1918-1921). – Кам'янець-Подільський, 2006. – С. 351-352.
9. Собчинська М. М. Реформа школи в Українській Народній Республіці // Наукові праці історичного факультету Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту. – Кам'янець-Подільський, 1995. – Т. I. – С. 145-146.
10. Боровик А. М. Українізація загальноосвітніх шкіл за часів виборювання державності 1917-1920. – Чернігів, 2009. – С. 25-30.
11. Курило В. М., Шепотько В. П. Освіта України і науково-технічний прогрес: історія, досвід, уроки. – К., 2006. – С. 49–50.
12. Реорганізація школи по трудовому принципу // Віснику Української Народної Республіки. – 1918. – 22 лютого – С. 2-4.
13. Боровик А. М. Висвітлення проблем реформи шкільної освіти на сторінках журналу «Вільна Україна» та подальша її доля // Сіверянський літопис. – 2007. – № 2. – С. 3–7.
14. Культурне будівництво в УРСР – К., 1959. – Т. 1 – Кодекс законів про народну освіту УРСР. – С. 25–70.
15. Постанова ЦВК і РНК СРСР від 5 березня 1935 р. «Про заходи щодо розгортання і поліпшення правової освіти» // СЗ СРСР. – 1935. – № 13. – ст. 99.
16. Правова ідеологія і право України на етапі становлення тоталітарного режиму (1929-1941). За ред. О. М. Мироненка, І. Б. Усенка. – К., 2001. – С. 128-150.
17. Єфіменко Г. Г. Національна політика керівництва ВКП(б) в Україні 1932-1938 рр. (освіта та наука): Інститут історії України. Історичні зошити. – К., 2000. – 72 с.
18. Кузьменко М. М. Науково-педагогічна інтелігенція УСРР 20-30-х рр.: соціально-професійний та освітньо-культурний рівень. – Донецьк, 2004. – 455 с.
19. Марочко В. І. Репресовані педагоги України: жертви політичного тероризму (1929-1941)/ В. І. Марочко, Г. Халлінг. – К., 2003. – 302. с
20. Народное образование в СССР – М., 1967. – С. 93-94.
21. Юридична наука і освіта на Україні / За ред. Ю. С. Шемшученка. – К., 1992. – С. 4–8.

22. Про навчальні програми в 1991/92 навчальному році для масових загальноосвітніх шкіл і СПТУ, шкіл з поглибленим вивченням окремих предметів, ліцеїв і гімназій // Інформаційний збірник Міністерства народної освіти УРСР. – 1991. – №15–16. – С. 33.
23. Діяльність Спілки юристів України // www. Who-is-Who.com.ua / bookmaket / yurist 2006/6/9/5.
24. Про участь Спілки юристів України в реалізації Національної програми правової освіти населення (Доповідь заступника Голови Спілки П.В. Мельника на пленумі Ради Спілки 28 лютого 2003 р.) // www. lawyersunion.org.ua/new/www.nam.kiev.ua.
25. Бігун В. С. Правова освіта населення – не лише знати, але й вміти // Юридична газета. – 2005. – 7 лют. – С. 5.
26. Діяльність Української правничої фундації // www.eurocourt.org.ua/
27. Програма регіонального семінару для вчителів «Правова освіта учнівської молоді: досвід, проблеми, шляхи їх вирішення» // www. eurocourt.org.ua/About.asp.
28. ЦДАВО України. – Ф. 166. – Оп. 18. – Спр. 49. – Арк. 225–228.
29. Лист Міністерства освіти і науки України від 21.07.04 р. № 1/9-382 «Про перелік програм, підручників навчальних посібників, рекомендованих Міністерством освіти і науки України для використання в загальноосвітніх навчальних закладах у 2004/2005 навчальному році» // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. – 2004. – №15–16. – С. 51–52.
30. Наказ Міністерства освіти і науки України від 25.04.01 р. № 342 «Про типові навчальні плани загальноосвітніх навчальних закладів на 2001/2002-2004/2005 навчальні роки» // Освіта України. – 2001. – 8 травня. – С. 2–4;
31. Інструктивно-методичні рекомендації щодо вивчення шкільних дисциплін у новому 2001-2002 навчальному році // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. – 2001. – №15–16. – С. 10–14.

Гуз А.М. ЕВОЛЮЦІЯ ШКОЛЬНОГО ПРАВОВОГО ОБРАЗОВАНИЯ УКРАИНЫ ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ XIX - XX СТ.

В статье исследовано эволюцию школьного правового образования в Украине в контексте развития среднего образования

Ключевые слова: патриарх, правовое образование, репрессии, университет.

Guz A. M. FORMATION OF UKRAINIAN SCHOOL LEGAL EDUCATION IN THE SECOND HALF XIX - XX CENTURIES

The article is devoted to evolution of school legal education in Ukraine in a context of secondary education development.

Keywords: patriarch, legal education, repressions, university

УДК 94(477)(092)

А.М. Трембіцький

НАУКОВО-ОСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ ВОЛОДИМИРА ЧЕХІВСЬКОГО

В статті висвітлюється науково-освітня діяльність члена відомої української родини Сіцинських-Січинських-Чехівських, голови уряду Директорії, Всеукраїнського Благовісника та голови ідеологічної комісії УАПЦ, талановитого богослова, історика церкви, професора Володимира Чехівського (1876-1937)

Ключові слова: науково-освітня діяльність, Володимир Чехівський

Культурно-просвітній і визвольний рух в Україні у другій половині XIX – 30-их рр. XX ст. владно залучав до себе людей активних, творчо натхнених, національно свідомих. В історії змагань українців за волю, власну державність і автокефальну українську церкву багато уславлених українських родів і родин, а ще більше маловідомих лицарів і подвижників, які своєю просвітницькою діяльністю визначали феномен національного руху та відродження української історії, культури, освіти і науки. Так, до родини Сіцинських-Січинських-Чехівських, вкоріненої в етносоціокультурне середовище подільського краю, входило багато значних особистостей, які зробили досить значний внесок у вивчення і збереження історії та культури українського народу, у справу українізації церковно-релігійного життя, ставши генераторами і творцями української Церкви. Серед них, непересічна постать у науковому, культурно-громадському, педагогічному та релігійному житті України – Володимир Мойсейович Чехівський, який в своєму житті керувався «велінням своєї совісті» [1, с. 221] і «щирий